

Om Retskrivning af Stednavne paa Generalstabens Kort.

Af

Premierløjtnant W. Ulrich af Generalstaben.

En ren overfladisk Betragtning kunde friste til at sidestille Stednavne med Personnavne og overlade Fastsættelsen af deres Stavemaade til de paagældende Ejere eller Kommuner. Den praktiske Stednavneforskning, der „laver om“ paa Navnene, skulde herefter være overflødig. Dette er ogsaa gjort gældende adskillige Gange overfor Stednavneforskningen og dens Resultater, saaledes som de blandt andet har givet sig Udtryk paa Generalstabens Kort. Men hertil er for det første at sige, at vore Stednavne rummer et saadant Fond af historiske Minder, der skaffer os Viden om Topografi, Religion og Kultur fra Danmarks ældste Tider, at de aldrig bør kunne betragtes som Enkeltmands Eje. Selv vore yngre Landsbynavne er fra Tider, der ligger forud for vore ældste Skriftkilder. For det andet er Forholdene i Virkeligheden saadan, at der selv for vore vigtigste og mest kendte Stednavne ikke foreligger nogen fast Stavemaade. I mange Aar har man haft en Retskrivningsordbog for det almindelige Sprog; men Stednavnene har til Dels maattet skøtte sig selv, og mange er de Vildskud, der paa Grund af fejl Udtale og Skrivefejl har faaet Lov til at brede sig i Befolkningen. Det er da en naturlig Opgave at tage dette Forhold op til videnskabelig Undersøgelse og paa det saaledes tilvejebragte Grundlag fastslaa en autoriseret Stavemaade, der bevarer disse Fortidsminder fra Forvanskning, og samtidig tilvejebringer Orden paa et Omraade, der er af stor Betydning for det praktiske Samfundsliv.

Betragter vi blot vore Købstadnavne, kommer den tilstedeværende Forvirring straks frem. København, Kjøbenhavn — Kalundborg, Kallundborg — Skjelskør, Skelskør, Skælskør — Saksøbing, Saksjøbing — Æbeltoft, Ebeltoft o. s. v. Alle Stavemaader er almindelig anvendt, Matrikulsvæsnet, Postvæsnet, Jernbanerne og Ge-

neralstaben har hver sin Skrivemaade. Samme Navn staves Mørkøv, Mørke, Mørkiøb — Undløse, Ondløse — Laaland, Lolland. Der er rig Lejlighed til Misforstaaelser og Tvivl. Sohus ved Odense er forbedret til Søhus, da Stedet fik Jernbanestation, ligesom Lundfold i Jylland som Stationsnavn er blevet til Lundfod. Sidstnævnte Navneform er sikkert en Læsefejl: Lundfold — Lundfoed. En Pynt paa Ærø (udtales Erre), kaldes Erreshale (Ærø's Hale); den er paa mange Kort blevet til Erikshale.

Videnskabelig Stednavneforskning har været kendt og udført i adskillige Aar, og dens Resultater har Generalstaben efter bedste Evne forsøgt at grundfæste paa sine Kort. Grundlæggeren af dansk Stednavneforskning er N. M. Petersen, der i 1833 offentliggjorde sine „Bemærkninger om de danske og norske Stednavnes Oprindelse og Forklaring“, der betragtes som banebrydende for det videnskabelige Stednavnestudium i Skandinavien. Han efterfulgtes af Johannes Kok, O. Nielsen, Johannes Steenstrup og Emil Madsen og i den senere Tid af Marius Kristensen, Henrik Ussing, Viggo Brøndal, Gunnar Knudsen m. fl.

I 1910 nedsattes „Stednavneudvalget“, hvori ogsaa Generalstabens topografiske Afdeling var repræsenteret, af det daværende Kultusministerium med den Opgave „dels at vedtage en Retskrivning af Stednavne til Brug i Statstjenesten og dels at forberede en videnskabelig Behandling af Danmarks Stednavne med Udgivelse af et Værk i Lighed med „Sveriges Ortnamn“ for Øje“.

I 1922 forelaa der fra Stednavneudvalget et Fortryk til en „Retskrivningsliste over de for Administration og Samfærdsel vigtigste Stednavne“. Undervisningsministeriet har endnu ikke godkendt denne Liste, maaske er det Pengespørgsmaalet, maaske er det andre Grunde, der har været til Hinder derfor; men enhver, der interesserer sig for Stednavne, ønsker oprigtigt, at den snarest maa blive anerkendt og bragt i almindelig Anvendelse. Vore Dagblade kunde sikkert gøre et nyttigt Arbejde ved at tage sig af denne Sag, saaledes at den fangede Offentlighedens Interesse og blev bragt til en forsvarlig Løsning. Paa Generalstabens Kort er Stednavneudvalgets Retskrivningsregler i det store og hele anvendt siden 1918—20.

Siden ca. 1850 har Rettesnoren for Generalstabens Bogstavering af Stednavne i Korthed været „at skrive efter Udtalen, hienført til Oprindelsen“, og denne Regel følges og anerkendes stadig.

Blot tager man mere Hensyn til den almindelige, moderne Retskrivning end tidligere. Fordi Landsbynavnet Humle ligesom Ordet „gamle“ har været stavet med stumt b for 3—400 Aar siden, er der dog ingen Grund til at fortsætte dermed, til og med naar dette „b“

faar alle ikke stedkendte til at udtale Navnet „Humble“ i Stedet for som det skal udtales: Humle. Eksempler kan nævnes i hundredevis:

Møen, Kregome og Viuf bør skrives Møn, Krejme og Viv; thi saaledes udtales de i de paagældende Egne, og den Udtale, en fremmed faar ud af de førstnævnte Stavemaader, er ganske misvisende.

Bjerreby, Kallehave, Nøddebo og Ledøje bør skrives Bjærgby, Kalvehave, Nødebo og Ledøv; thi „Bjerre“ er en Forvanskning af Bjærg, „Kalle“ af Kalve, „Nødde“ af Nøde (Kvæg) og Ledøje, hvis ældre stedlige Udtale er Ledøv, indeholder det sjællandske Høv (Høj).

Vore mange Navne paa „lykke“ har som Regel intet med Lykke at gøre, men kommer af Løkke (Indelukke) og bør derfor staves saaledes.

Der bør i Overensstemmelse med den almindelige af Undervisningsministeriet autoriserede Retskrivningsordbog skrives København, Kær, Kerteminde, Gedser, og ikke Kjøbenhavn, Kjær, Kjerteminde, Gjedser, fordi j i moderne dansk Retskrivning falder bort efter k og g foran e, æ og ø. Man bør skrive Fakse, Neksø og Saksjøbing og ikke Faxe, Nexø og Sæxkjøbing, thi x er i det danske Sprog erstattet af ks.

Stumt h slettes i Forbindelsen th; Tisted og Ty, ikke Thisted og Thy.

Stumt b efter m slettes overalt, Humle og Lumsaas, ikke Humble og Lumbsaas.

C og ch skrives som k, naar de betegner en k-Lyd; Sankt og Kristianshede, ikke Sanct og Christianshede. Undtagne er Navne som Christiansfeld og Christiansø, der indeholder det danske Kongenavn Christian.

I og u er i Tvelyd overalt ændret til j og v; man skriver derfor Ejby, Kavslunde og Røvsø i Stedet for Eiby, Kauslunde og Rougsø.

De udanske i'er, der paa Christian den Fjerdes Tid var meget brugt og endnu er bevaret i en Del Stednavne, ændres til e, hvorfor Navne som Fjerritslev, Ellidshøj og Tillitse nu staves Fjerrislev, Elleshøj og Tillese, Stavemaader, der ganske dækker den stedlige Udtale.

Det i enkelte jyske Navne foran o indskudte dialektiske v slettes i flere Tilfælde: Hornum og Korning, ikke Hvornum og Kvorning.

Et uberettiget d, der ikke findes i Udtalen, er slettet i adskillige Navne: Folby, Ganløse, Jystrup, ikke Foldby, Gandløse og Jydstrup.

En Del Navne, der indeholder unødvendige og vildledende Dobbelkonsonanter, er forenklet: Agersund, Vr. og Ør. Hasing, Skiby, ikke Aggersund, Vr. og Ør. Hassing, Skibby.

Yderligere søges det gennemført, at Navne, der er ens, ogsaa saa vidt mulig skal staves ens, hvor de saa ligger i Landet.

Alle Navne, der ender paa „um“, bør ikke skiftevis staves med „um“ og „om“, men bør ende paa „um“: Esrum, Ryum.

Og Navne, der ender paa „lev“, bør ikke staves baade „lev“ og „løv“, men „lev“.

En Undtagelse fra denne Regel danner det ubetonedede Slutnings-e, der findes i Ømaalet, men er bortkastet i det jydsk Folkesprog. Denne Forskel er saa fremtrædende og gennemført og falder saadan sammen med Udtalen, at det vilde være uklogt at hæve den. Man skriver derfor stadig Allinge, Gentofte, Skovlunde og Majbølle for Øernes Vedkommende, men Alling, Æbeltoft, Gaverslund og Oksbøl for Jylland.

Endvidere skal jeg nævne nogle Eksempler paa en Del Ændringer, der uden at kunne sammenfattes under en almindelig Regel dog giver en praktisk Illustration til det Arbejde, der udføres af Stednavneudvalget og som skyldes Bestræbelser for — altid med største Varsomhed — at føre Navnene tilbage til deres rette historiske Former uden samtidig at gøre dem ukendelige i Nutidens Øjne.

Det er saadanne Ændringer som: Stiftsbjergby til Stigs Bjærgby; Bjeverskov til Bjæverskov; Farringløse til Farendløse; Kassepose til Karsepose; Kildebrønde til Gildebrønde; Herfølge til Herføgle; Karlslunde til Kalvslunde; Vesløs til Vestløs og Øsløs til Østløs.

De ovenfor anførte Retskrivningsregler er udarbejdet og vedtaget af Stednavneudvalget og følges paa Generalstabens Kort.

Det kunde være fristende at rette Navne som Ringkøbing, Svendborg og Taarbæk til Rindkøbing, Svenborg og Torbæk; thi Ringkøbing har intet med Ring at gøre, men stammer fra Landsbynavnet Rindum, Svendborg kommer af Swineburgh (Svin) og Taarbæk indeholder Gudenavnet Tor.

Saadanne Navnes nuværende Skrivemaade har imidlertid slaaet saadan Rod i Befolkningen, at nok saa mange Forordninger ikke vil kunne ændre dem. —

Til Belysning af Stednavnenes Orddeling skal anføres nogle Eksempler:

Man skriver Vejrhøj, Nysø, Vestergaard, Grøndal, men Farum Høj, Skovby Sø, Farum Gd. og Sorø store Ladegaard. Man skriver Ør. Brønderslev, men Brøndbyøster.

Har Navne, der ellers skrives i to Ord, ikke mere deres egentlige Betydning (Høj, Kro, Kloster o. s. v.), skrives de med enkelte Undtagelser i eet Ord. Man skriver saaledes Ordruphøj, Alslevkro og Mariagerkloster, hvis det er en Gaard, der lyder disse Navne, og Kelstrupstrand, Islevmark og Dalbykær, hvis disse Navne knytter sig til Bebyggelse.

Bindestreg mellem de enkelte Ord anvendes ikke paa Generalstabens Kort. —

Indsamlingen af Stednavne til Generalstabens Kort foretages af de af den topografiske Afdeling udsendte Maalerbrigader jævnsides med Opmaalingen. Alle Stednavne undtagen Marknavne, Navne paa Veje og ganske smaa Lokalteter som Damme o. l. medtages.

Maalerne har ganske vist ingen speciel sproglig Uddannelse; men de har gennem mange Aars Øvelse opnaaet en Færdighed i at finde og udspørge de rette Personer paa rigtig Maade, saaledes at Fejltagelser maa betragtes som ret sjældne. Er enkelte Stednavne uforstaaelige eller afviger Udtalen fra den gængse Stavemaade, anføres Udtalen ved Hjælp af en simpel Lydskrift. Maalerbrigadens Arbejde og dermed ogsaa Navneindsamlingen ledes af en Officer.

Efter Hjemkomsten til Afdelingen gennemgaaes og behandles Navnene af en af dennes Officerer; idet de samles i alfabetisk Orden i dertil indrettede „Navneblokke“ for hvert Maalebord (Kortet i 1:20 000). Paa hver Seddel i Navneblokken optegnes Navnets Stavemaade paa andre Kort, i Postadressebøger og topografiske Værker og der anføres, hvad man iøvrigt ved om det paagældende Navn.

Derefter gaar Navneblokkene til kritisk Revision i „Stednavneudvalget“, der anfører sine Bemærkninger til de valgte Navneformer, og Navnebehandlingen er dermed endt. —

For Navnenes Beskrivning paa Kortene er der givet meget detaillerede Regler, saaledes at den, der har Kendskab dertil, ved Hjælp af Skriftarter og Navnenes Placering og Størrelse faar et betydelig større Udbytte ud af Læsningen af Kortet end den uindviede. Her skal i Korthed anføres de for Læsningen af Kortene i 1:20 000 og 1:40 000 nødvendige Regler, der iøvrigt i det store og hele, hvor Pladshensyn og Kortets særlige Natur ikke taler derimod, ogsaa er anvendt paa Kort i mindre Maalestok.

Af Skriftarter anvendes KAPITAL, Rotunde og Kursiv.

De to førstnævnte kan baade være staaende (lodret Skrift) og liggende (hældende Skrift); Kursiv anvendes kun liggende. En Hovedregel er, at Vandarealer (Have, Søer, Vandløb) altid skrives med liggende Skrift og Landarealer med staaende Skrift. Med staaende Skrift skrives desuden Købstæder, Kirkelandsbyer, der lyder Sognets Navn, Kirker, Slotte og Gaarde over 40 Td. Hk. Alle andre Bebyggelsesnavne samt Navne paa Bakketoppe og Broer skrives liggende.

Skriftarterne retter sig efter de enkelte Lokalteters Betydning og Udstrækning. Kapital anvendes saaledes til Købstæder og meget store Arealer, Kursiv til smaa Vandarealer, smaa Bebyggelsesnavne (Gaarde under 20 Td. Hk., Huse) og Fællesnavne som Skole, Ni-

vellementspunkt o. lign.; Rotunde anvendes til de øvrige Navne, saaledes til alle Landsbyer.

At Skriftens Størrelse ligesom Skriftarten retter sig efter Lokalteternes Betydning, behøver ikke nærmere Omtale. En Købstad har større Skrift end en Kirkelandsby, denne atter end en almindelig Landsby o. s. v. ned til enkelte Huse.

Navnene placeres ved Arealer og spredt Bebyggelse i disses Tyngdepunkt, ved alle andre Lokalteter saaledes, at de staar klart, at de bryder det mindst mulige af den lineære Tegning og Kurverne, og at der ingen Tvivl kan være om, til hvilken Lokaltet de hører.

Strækker en Lokaltet sig over 2 Blade, skrives Navnet blindt i Rammen paa det Blad, hvor den mindste Del af Lokalteten findes og visende hen mod dennes Tyngdepunkt.

Foruden Stednavne indeholder Kortene en Mængde Fællesnavne som Lægebolig, Apotek, Jordemoderhus, Smedie, Kro, Skole, Mejeri, Vad, Spang, o. s. v. —

Det er et overmaade interessant og afvekslende Arbejde, der paa denne Maade danner en Del af de store Forarbejder, der gaar forud for Tilblivelsen af et af Generalstabens Kort. Enhver, der har Kendskab og Kærlighed til Danmarks Kultur, Geografi og Historie, vil forstaa Betydningen af, at denne Opgave løses paa rette Maade, og selv den, der kun ser paa den praktiske Side af Sagen, vil forstaa, at der paa dette Omraade maa tilvejebringes Kontrol og Regulering i Samfundets og Samfærdselens Interesse.

W. Ulrich.
